

MATEMATICIANUL, ACADEMICIAN OCTAV ONICESCU (1892–1983) LA CONDUCEREA ASIGURĂRILOR SOCIALE ȘI A CASEI GENERALE DE PENSII

Eufrosina OTLĂCAN¹

eufrosinaotl@gmail.com

ABSTRACT: Octav Onicescu, one of the more important mathematicians of our country, founded the Romanian school of the probabilities calculus and organized in Bucharest the School of statistics, actuary and calculus. His name is related in mathematics with the chains with complete links. In mechanics, Onicescu is the creator of the "Invariantive Mechanics". The present paper writes about the Onicescu's activity as a leader of two important financial and social societies, so as this activity results from his books entitled "Memories".

KEYWORDS: probabilities, statistics, social insurances, actuary calculus, pensions.

Octav Onicescu este unul dintre cei mai importanți matematicieni ai noștri, întemeietorul școlii românești de calculul probabilităților, având discipoli în rândul membrilor Academiei Române. Numele său se leagă de înființarea Școlii de statistică, actuariat și calcul din București, de teoria lanțurilor cu legături complete (coautor Gh. Mihoc), de crearea Mecanicii invariantive. Matematicianul Octav Onicescu figurează în Enciclopedia franceză din 1937, în Enciclopedia italiană de matematici de la Milano din 1950, în Istoria Generală a Științelor a lui René Taton (1964, Paris) și este citat în lucrări și tratate ale unor celebri matematicieni străini, precum Borel, Hostinsky, Fréchet, Blanc-Lapierre, Fortet ([1], pag. 354). A fost membru activ și apoi membru de onoare al Institutului Internațional de Statistică de la Haga, membru

---

¹ Profesor universitar, doctor în matematici, vice-președinte al Diviziei de Istoria Științei a Comitetului Român pentru Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii al Academiei Române.

corespondent al Academiei Române din 1933 până în 1948, membru titular din 1965.

Octav Onicescu s-a născut la 20 august 1892 la Botoșani. A murit cu o zi înainte de a fi împlinit 91 de ani, la 19 august 1983.

1. Matematicianul

Absolvent în același an 1913 a două facultăți ale Universității din București, cea de Științe, secția matematică și cea de Filosofie, Octav Onicescu funcționează ca profesor de matematică la liceul militar Mânăstirea Dealu, lângă Târgoviște, de unde, la cererea sa, în 1916 pleacă pe front, participând la Războiul pentru Reîntregirea Neamului.

După încheierea războiului este trimis cu bursă de stat în Italia. La 20 iunie 1920 obține, cu *magna cum laude*, titlul de doctor în matematici al Universității din Roma. Titlul tezei sale de doctorat, „Asupra aplicațiilor einsteiniene cu grupuri continue de transformări”, vorbește de la sine de noutatea în acel moment a cercetării prin mijloacele geometriei diferențiale și dezvoltării teoriei relativității generalizate, elaborată de Albert Einstein în 1916, doar cu 4 ani în urmă. Odată cu teza principală, menționată mai sus, Onicescu susține încă două teze, cu subiecte complementare, la Universitatea din Roma. Se întoarce în țară după ce ține două comunicări la Seminarul lui Jacques Hadamard la Paris, unde și organizează, în 1921, un seminar pentru matematicienii români aflați atunci acolo (Petre Sergescu, Pius Servien, Șerban Gheorghiu, Alexandru Pantazi – pe care-l vom întâlni atături de Onicescu în activitățile de asigurări sociale din țară).

Octav Onicescu scrie și publică în țară în iunie 1930 un memoriu al activității sale (bănuim că pentru concursul de profesor titular la facultatea de științe din București, post pe care-l va deține din 1931). În funcția sa de profesor, excelează prin aria foarte întinsă a cursurilor pe care le predă studenților: mecanică, calcul diferențial absolut legat de teoria lui Einstein, grupuri continue de transformări, calculul probabilităților, mecanică statistică, statistică și asigurări, potențial. De asemenea, temele sale de cercetare vizează multiple domenii: probabilități, varietăți riemanniene, calcul diferențial absolut, analiză funcțională, algebră, teoria topologică a funcțiilor (numărul lucrărilor publicate de Octav Onicescu trece de 250).

Această scurtă expunere a ceea ce reprezintă Octav Onicescu în matematica românească și mondială este necesară pentru a înțelege cum, pe baza unei formații intelectuale cu larg orizont de cunoaștere,

a unei gândiri profunde, sprijinită pe calculul probabilităților și al statisticii matematice, pe știința sistemelor, dar și cu o mare putere de convingere, de organizare și anticipare a dinamismului social, a putut reuși la conducerea a două instituții cu impact mare asupra finanțelor și economicului țării.

2. La „Asigurările Sociale”

În memoriul său de activitate din 1930, Octav Onicescu notează: „În cursul acestui an am primit din partea Comisiei de Recensământ și a Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale (de care ținea la acea dată Statistica) sarcina de a organiza o Școală de Statistică, în vederea imediată a pregătirii unui personal necesar Recensământului și în cea mai depărtată și pozitivă a pregătirii unor statisticieni meniți să satisfacă cererile instituțiilor Statului, care are nevoie de atari tehnicieni”.

Implicarea lui Onicescu în activitatea statistică de stat are loc însă cu mai mulți ani înaintea recensământului general al populației din 1930. Găsim, în acest sens, date și informații în cartea sa „Pe drumurile vieții” [2] publicată în 1981 și în cele două volume de „Memorii” [3] editate în anii 1982–1984.

Abia întors în țară, în 1922 Octav Onicescu deschide un *curs liber* de Probabilități, Statistică și Aplicații, în special Mecanică. Din proprie inițiativă Onicescu ia contact cu Institutul Central de Statistică, pentru a explica acolo necesitatea de a fi dotat cu mijloace matematice și matematicieni. Fiind convinsă, conducerea ICS, îi propune să facă parte din Consiliul Ministerului Industriei și Comerțului (ministerul de resort la acea dată). Se face numirea, ca mai apoi să fie cooptat membru al „Institutului Internațional de Statistică” cu sediul la Haga ([3], vol. I, p. 48).

Școala de Statistică, Actuarial și Calcul începe să funcționeze din 1931 în localul Universității din București. Se predau cursuri de: matematică (N. Ciorănescu), Sociologie morală (Mircea Vulcănescu), Econometrie (Al. Froda), Economie politică (Paul Sterian), Mașini de calcul (Ciril Petrescu), Cercetări operaționale (N. Teodorescu), Asigurări sociale (I. Argeșeanu), Metodologie statistică (O. Onicescu, apoi N. Georgescu-Roegen), Matematica asigurărilor (Gh. Mihoc). Ne spune Octav Onicescu că toți au funcționat legal pînă în 1945.

Urmează numirea lui Octav Onicescu în funcția de vicepreședinte în Consiliul „Asigurărilor Sociale”. Ceva mai târziu va fi președinte. Octav Onicescu scrie ([3], vol. I, p. 58): „Activitatea mea personală o depuneam în Consiliu. Am studiat mai întâi legea

noastră, apoi și legile altor țări, Germania în primul rând, având Asigurări sociale reprezentative; într-o oarecare măsură Elveția, iar pentru asigurarea accidentelor – Italia, care inițiasse o legislație adecvată în acest domeniu”. Nevoia de a fi în temă cu toate problemele Asigurărilor sociale, îl face pe Onicescu să solicite o instruire din partea lui I. Argeșeanu (profesorul de asigurări sociale) cu care în fiecare după amiază, după terminarea cursurilor la facultate, are întâlnire la Capșa. Este astfel pregătit nu doar cu cunoștințe tehnice, de lucru, dar află și cu ce personalități administrative sau sociale va avea de-a-face, cine sunt reprezentanții patronatelor. Octav Onicescu ne spune în Memorii ([3], vol. I, p. 67) că preocupările sale la „Asigurările Sociale” erau de ordin „tehnic-matematic” alături de cele de ordin social. Misiunea pe care și-o asumase era „de a face să fie ascultat și chiar cerut cuvântul matematicienilor în problemele tehnice ale acestei instituții cu caracter social”.

„O altă ramură importantă a asigurărilor, în care competența matematică joacă un rol important, este cea a asigurărilor private, privind constituirea de rente viagere, plătibile în timpul vieții sau în caz de boală sau pentru invaliditate, incendii, accidente”. Când au început să se înființeze mici societăți pe acțiuni în jurul anilor 1925, acestea nu reușeau să-și onoreze obligațiile la timp și au început să curgă reclamațiile. Controlul asupra activității întreprinderilor de asigurări este solicitat de procurori. Onicescu scrie în revista economică „Argus” că neregulile constatate nu erau ale calculelor contabile, ci erau erori de actuariat, această știință a operațiilor și normelor pe baza cărora, folosind teoria probabilităților și statistica matematică, se efectuează calcule financiare (privitoare în deosebi la asigurări).

Greșelile actuariale „se acumulau ca un bulgăre de zăpadă către faliment”. O lege de reglementare a funcționării întreprinderilor de asigurare – după modelul legilor din țările cu tradiții – trebuia aplicată de Ministerul Economiei. Și pentru soluționarea multiplelor probleme se constituie Oficiul de Control al Asigurărilor cu un Consiliu, în care Octav Onicescu este vicepreședinte.

Opunându-se solicitărilor unei societăți de asigurare din Berlin de a-și extinde activitatea de la incendii la asigurări de viață, Onicescu atrage atenția că aprobarea unor asemenea cereri ar duce la export inutil de lei sau oricare altă valută. Cu un raport foarte bine documentat. „Guvernul liberal aflat atunci la conducerea țării” respinge cererea societății germane.

Onicescu propune și obține să intre în vigoare o lege care să reglementeze, după natura asigurării, raportul aur-monedă în care

să se facă plățile sau să se transforme, chiar imediat, contractul de asigurare. Legea dădea satisfacție atât asiguraților care vedeau pierdut totul, cât și societăților, care vedeau la capăt lichidarea. Legea a fost imediat copiată în Austria, Ungaria și Cehoslovacia.

Octav Onicescu a organizat „Corpul actuarilor”. La retragerea sa, după 8 ani de activitate la conducerea „Asigurărilor sociale”, directorul societății „Asigurarea Românească” se exprima despre meritele acestuia: societatea ajunsese să se afle „ca soliditate de plasament, ca număr de asigurați și de dinamism de dezvoltare, alături de cele mai vechi și serioase instituții similare”.

3. La „Casa Generală de Pensii”

„O instituție oarecum asemănătoare [cu Asigutările sociale] având și aceasta destule legături cu matematica, și fiind în fapt tot o instituție de asigurare, cea mai mare dintre toate, [este] „Casa Generală de Pensii” a funcționarilor statului” ([3], vol. II, p. 83). Octav Onicescu este numit aici președinte de către ministrul de finanțe Argetoianu, „care avea încredere că va pune ordine acolo”. Director general era N. Praporgescu, licențiat în matematici, cu studii în știința asigurărilor la Universitatea din Göttingen, cu lucrări de teoria probabilităților, ceea ce ne face să tragem concluzii asupra valorii echipei din conducerea Casei Generale de Pensii (CGP) ai acelor ani.

Dar probleme și reclamații existau, datorate și unor principii pe baza cărora funcționa Casa și care permiteau fraude cu dosarele de pensii. Un asemenea principiu era acela că „drepturile se cer, nu se acordă din oficiu”. Cu acest principiu Onicescu nu era de accord, căci comisiile de pensii hotărau dreptul și cuantumul pensiilor. La cererea adresată Parchetului de către președintele Onicescu și directorul general Praporgescu pentru instituirea unei supravegheri permanente, se descoperă că însuși primarul Capitalei, Dimitrie Dobrescu, pentru a-și realiza proiectele de construcții și reparații, folosise o parte din cotele de pensii vărsate de funcționarii primăriei. CGP pune poprire pe toate veniturile primăriei până când ministrul de finanțe Virgil Madgearu dă câștig de cauză conducerii Casei și, printr-o convenție, banii contribuabililor se întorc la CGP, în rate.

Reținem din „Memorii” că Octav Onicescu de fiecare dată când a sesizat încălcări ale regulilor actuariale a acționat energic, în baza anticipării unui dezastru financiar.

Ideea ministrului de finanțe Argetoianu ca pensile de stat să poată fi preluate de una sau mai multe societăți de asigurare, a avut în președintele Octav Onicescu un îndârjit potrivnic, căci s-ar fi

exportat sume considerabile de bani. CGP a avut câștig de cauză, de fapt niciun stat nu practica o asemenea idee.

Unele întreprinderi aveau propriile case de pensii, cum au fost Reșița, Banca Românească, societatea petrolieră „Steaua Română”. Bilanțurile actuariale ale acestor societăți erau obligatorii; la statutele unor noi case de asigurări, Onicescu a lucrat împreună cu matematicienii Gh. Mihoc și Al. Pantazi. Observând că unele societăți îi plătesc pe actuarii străini incomparabil mai bine decât pe specialiștii români, Onicescu a reușit să impună o normă – devenită generală – pentru plata expertizelor actuariale.

Cu situații de anormalitate s-a întâlnit și Octav Onicescu în calitate de președinte al CGP, iar asemănarea cu stări din perioada pe care o trăim nu ne mai surprinde. Doar că atunci genialul matematician găsisse soluții și acestea au fost aplicate. Povestește Octav Onicescu: doi miniștri de finanțe, domnii Victor Slăvescu și Virgil Madgearu, au fost amândoi obligați de politica partidelor ce reprezentau să pensioneze în masă la vârste încă nefirești, prin legi speciale. Ei creau astfel CGP obligații mari (reforma lui Madgearu a fost de ordinul unui miliard de lei), nelegale sau, mai exact neactuarile. Evident, sumele erau tot din bugetul statului, dar, formal, figurau la „pasivul” Casei, ceea ce-i crea acesteia, în ochii contribuabililor, un semn de incertitudine. Onicescu a dat soluția ca aceste sarcini extra să figureze în conturi speciale care se strângeau, om cu om, individual, până ce respectivul pensionar ajungea la vârsta normală de pensionare, când era trecut în partea de buget respectiv.

Atuurile lui Octav Onicescu pentru succesul activităților sale la Asigurările sociale și Casa Generală de Pensii au fost formația sa de matematician, gândirea unui creator în teoria probabilităților, statisticii, matematicilor actuariale, cunoașterea vieții financiare și economice a statului român, a legilor din România și din lume, ca și puterea de a impune elemente noi în legislația sistemului financiar.

Ceea ce surprinde la Octav Onicescu, pentru anii 1981–1982, când scria cele două volume de Memorii, este impresia că face abstracție de realitatea politică și socială din România acelor ani, că în mod voit ignoră această situație, că scrie ca și cum o situație normală ar continua stările de lucruri dinainte de 1945 (de exemplu, referiri la ministrii perioadei antebelice sau la „asigurările private”).

În încheiere, subliniem actualitatea gândirii marelui matematician, care a rezolvat probleme dificile ale instituțiilor la conducerea cărora s-a aflat, cu chiar citate din însemnările sale; la 11 februarie 1932 Octav Onicescu nota: „Suntem în mijlocul unor greutăți

financiare a căror rezolvare nu o putem aștepta pe curând, pentru că împrejurările care le pricinuiesc nu încetează să-și accentueze influența. Rămâne loc numai pentru efortul de adaptare”.

Mărturisirea sa, ca fiind „Prea legat de civilizația Europei și convins de indisolubila noastră legătură cu ea, cred că purtăm individual și ca națiune obligația unui efort de perfecționare continuă în forma în care materia colaborează așa de strâns cu spiritul, că nu le putem desface lesne una de alta”, poate fi și un crez al nostru, astăzi.

Bibliografie

- [1] Andonie, G. Șt., *Istoria matematicii în România*, vol. II, București, Editura Științifică, 1966.
- [2] Onicescu, O., *Pe drumurile vieții*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
- [3] Onicescu, O., *Memorii*, volumele I, II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982–1984.